

УДК 159.9.

РОЗВИТОК ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ КУРСАНТІВ НУЦЗУ ЯК ПІДГОТОВКА ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Ушакова Ірина Михайлівна,
к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології
діяльності в особливих умовах НУЦЗУ

Вольові якості відносяться до сутнісних характеристик співробітника Державної служби з надзвичайних ситуацій України (ДСНСУ), оскільки беруть участь в саморегуляції поведінки. Рівень розвитку вольових якостей має істотне значення в тих ситуаціях, в яких утруднений зовнішній контроль суспільства, а також в екстремальних умовах службової діяльності рятувальників.

Очевидно, що якість виконання завдань забезпечення безпеки життєдіяльності та захисту життя і здоров'я громадян багато в чому залежать від професійно - вольових якостей співробітників і створення відповідних умов для їх формування, розвитку і самовиховання. Поряд з такими якостями, як моральна стійкість і совісність, дисциплінованість і відповідальність, толерантність, вольові характеристики в структурі особистості професіонала стають системоутворюючим фактором надійності діяльності співробітника ДСНС.

У різний час питаннями вивчення волі, в тому числі і вольових якостей, займалися такі вчені: П.К. Анохін, Д.М. Узнадзе, М.В. Гамезо, М.М. Обозов, М.Є. Стамбулова, С.Л. Рубінштейн, В.І. Селіванов, В.О. Іванніков, Є.К. Фещенко, П.А. Козляковський, С.Д. Максименко, О.Р. Лурія, Н.П. Анісімова, М.І. Єнікєєв та інші. Це свідчить про великий інтерес вчених-психологів до даної теми.

Воля - це свідоме регулювання людиною своєї поведінки і діяльності, виражена в умінні долати внутрішні та зовнішні труднощі при здійсненні цілеспрямованих дій і вчинків. Вольова дія - це свідомо регульоване дія,

пов'язана з проявом вольових зусиль. Будучи важливим компонентом психіки, воля і вольові дії забезпечують виконання двох взаємодоповнюючих функцій - спонукальної і гальмівної.

Воля людини характеризується певними якостями. Існують різні класифікації вольових якостей особистості. Проблемою визначення цих якостей займалися Р. Ассаждіолі, М. Бріхцін В.В. Нікандров, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, П.А. Рудік, Є.П. Щербаков та інші. Так, В.О. Іванніков виділяє три блоки вольових якостей особистості:

- 1) морально-вольові якості (відповідальність, обов'язковість, енергійність, ініціативність, самостійність, дисциплінованість);
- 2) емоційно-вольові (цілеспрямованість, витримка, терпіння, спокій);
- 3) власне вольові (сміливість, мужність, рішучість, наполегливість).

Динаміку вольових якостей особистості курсантів ми вивчали за допомогою опитувальника "Самооцінка вольових якостей студентів" (Н.Є. Стамбулова) і методики "Виявлення вираженості самоконтролю в емоційній сфері, діяльності та поведінці" (Г.С. Нікіфоров, В.К. Васильєв, С.В. Фірсов), порівнявши при цьому показники курсантів другого та п'ятого курсів факультету пожежної безпеки НУЦЗУ.

За результатами проведення першої методики нами були виявлені значущі відмінності за всіма показниками вольових якостей на рівні $p \leq 0,001$. Як свідчать ці дані, за всіма вольовими якостями значно вищі показники у курсантів п'ятого курсу, що ще раз показує зв'язок цих показників і професійного розвитку за час навчання у ВНЗ.

Як свідчать отримані дані, найбільш вираженою вольовою якістю курсантів другого курсу є сміливість і рішучість (середній бал 21,5), що проявляється в їх прагненні до швидкого і незаперечного прийняття рішень та їх реалізації. Трохи менше, вже на низькому рівні, проявляються в цій групі наполегливість і завзятість, а також самовладання і витримка (середні бали 19,68 і 19,63 відповідно). Ми схильні пов'язувати цю особливість з недостатнім професійним, екстремальним і життєвим досвідом піддослідних.

У другій групі (п'ятикурсники) всі значення хоча і знаходяться на середньому рівні, але близькі до високих. Найбільш вираженим якістю тут є наполегливість і завзятість (29,83 середній бал), що ми пов'язуємо з тривалим впливом умов життя і навчання в НУЦЗУ. Трохи менше, але на тому ж рівні проявляються у курсантів п'ятого курсу і інші вольові якості, які дозволяє виявити дана методика.

Вважається, що розвинена система самоконтролю є передумовою формування системи соціальних навичок і вмінь, які проявляються, в першу чергу, у взаємодії і спілкуванні, що в професіях «людина-людина» (в тому числі і для пожежних-рятувальників) має дуже високий вагу. Тому дані по другій з названих методик для нас є дуже показовими.

У відповідності з цими даними, в обох групах досліджуваних найбільші показники отримані за шкалою «самоконтроль діяльності» (16,70 в групі другокурсників і 19,80 - п'ятикурсників) і «соціальний самоконтроль» (15,06 і 17,81 відповідно), що свідчить про високий рівень розвиненості самоконтролю у процесі реалізації різних видів діяльності.

За шкалою «самоконтроль в емоційній сфері» отримано найменші показники (12,13 бала в першій групі і 13,17 у другій), які вказують на недосконалість контролю поведінки особистості, її емоційних проявів. І хоча в обох групах виявлена однакова вираженість сфер самоконтролю, між показниками груп було отримано ряд статистично достовірних відмінностей. Це свідчить про те, що п'ятикурсники відрізняються умінням контролювати свої емоції, краще володіють собою. Всі ці властивості є складовими поведінки особистості, яке буде проявлятися і у взаємодії між курсантами, і в іншій спільній діяльності. ми вважаємо, що це можна пояснити тим, що під час навчання у ВНЗ курсанти вчаться контролювати свою діяльність і поведінку. Емоційний контроль також вдосконалюється, але не настільки, як інші види самоконтролю.

Між показниками досліджуваних груп існують достовірні відмінності і за шкалою «самоконтроль діяльності» (на рівні $p \leq 0,01$). Тут більш високі

показники мають п'ятикурсники. Тобто, їх можна охарактеризувати як більш схильних до самоконтролю в діяльності, в той час як другокурсники є більш безвідповідальними і інфантильними особистостями.

За шкалою «соціальний самоконтроль» високі показники також були отримані у другій групі піддослідних. Тут достовірність відмінностей виявлена на рівні $p \leq 0,05$, що свідчить про більшу схильність п'ятикурсників до соціального самоконтролю.

Отже, курсанти п'ятого курсу відрізняються більш розвиненою системою самоконтролю, що на поведінковому рівні характеризує їх як осіб, які вміють краще контролювати свої емоції і регулювати поведінку, а також схильних до прогнозування, планування, контролю та оцінки результатів своєї діяльності. В цілому, їх відрізняє заклопотаність соціальної відповідністю своєї поведінки, чутливістю до поведінки інших.

Другокурсники ж характеризуються нижчим рівнем емоційного самоконтролю і неконтрольованістю своєї поведінки, що ускладнює їх міжособистісні відносини з колегами. До навчання ці особистості ставляться більш безвідповідально і легковажно.

Таким чином, отримані нами дані свідчать про позитивну динаміку досліджуваних вольових якостей протягом навчання в університеті. Але все ж вони показують і недостатність у розвитку досліджуваних якостей у курсантів НУЦЗУ, особливо другокурсників. Це свідчить про необхідність серйозної цілеспрямованої роботи в цьому напрямку. Одним з найбільш ефективних психологічних засобів формування якостей особистості (в тому числі і вольових) ми вважаємо тренінг. Тому за результатами констатуючого дослідження нами була розроблена і апробована програма тренінгу формування та корекції вольових якостей у майбутніх рятувальників.